

Михаел Ерке

Социалдемократически Партии в Централна и Югоизточна Европа

Организации, основани върху политически
убеждения или агенции за управление
на правителството?

■ Единствено в Северна и Западна Европа политическите партии са организации, основани върху политически убеждения и ограничени с оглед на основната им цел – контролът върху държавните ресурси – по отношение на ценностите, които изповядват и интересите, които преследват. Макар в други части на света партийно-политическата ориентация, назована с термините „консервативна“, „либерална“ и „социалдемократическа“ да е заимствана от Северна и Западна Европа, самоналожените ограничения, които вървят редом с нея по отношение на вземането и упражняването на властта, не са възприети по същия начин.

■ Сегашната надпревара между консервативните, либералните и социалдемократическите сили в Централна и Югоизточна Европа прикрива една по-фундаментална категоризация: партиите в лявото пространство, на които е поставен етикетът „социалдемократически“, в Централна и Югоизточна Европа са съставени от кланови партии, посткомунистически постмодерни хибриди – и само по изключение – от автентични социалдемократически партии. В резултат на скорошните промени в партийно-политическия пейзаж може да се окаже, че тези централно- и източноевропейски партии за по-напред вместо, че изостават, в случай, че северните и западноевропейските партии се откажат от самоналожените ограничения на своите традиции и мутират в лишени от идеология агенции за управление на правителството.

Юли 2010

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение	2
2. Партиите в Западна Европа	4
3. Партиите в периферията на Европа	6
4. Социалдемократическите партии в Централна и Югоизточна Европа	10
4.1. Етнически и кланови партии	11
4.2. Посткомунистически партии	12
4.3. Постмодерни партии-хибриди	13
4.4. Автентични социалдемократически партии	14
5. Модел за Запада?	14

1. Въведение

Според Макс Вебер политическите партии са доброволни обединения, чиято върховна цел е контролът на държавните ресурси (власт, работни места, пари) чрез техните лидери. Въпреки това, Вебер счита Северна и Западна Европа за специален случай: тук – и само тук – партиите са се оформили като *„wertrationale Gesinnungsgemeinschaften“* или сдружения, основани върху убеждения, рационално ориентирани към абсолютни ценности, за което немската социалдемократия е ярък пример. Главната цел за контрол на държавните ресурси е обект на определени ограничения за такива партии: това може да е легитимна цел само ако не се стига до конфликт или предаване на убежденията, които партията следва. Тъй като тези партии не се склонни да установят контрол върху държавните ресурси *на всяка цена*, те ощетяват самите себе си. Фактът, че именно в Европа доминират този вид партии, основани на убежденията, е свързан със специфичните за континента обществени и политически линии на конфликт и съотношение на интереси, което е резултат – както възнамеряваме да покажем – от трите големи революции на модерната епоха.

Политическите течения „консерватизъм“, „либерализъм“ и „социалдемократия“, които се развиват в Северна и Западна Европа, заедно с

кореспондиращите им имена на партии и програми, са пренесени в най-отдалечените краища на земното кълбо, по-специално в Латинска Америка, но също така и в южната и източната периферия на самата Европа. В процеса на пренасянето обаче, техните самоналожени ограничения се изгубват. Съответните етикети и „опакровки“ са пренесени, но не и доброволното самоограничаване. В резултат на това, често очакванията, насочени към партиите в периферията на Европа, завършват с разочарование. Партиите в Централна и Източна Европа, с които ще се занимаем по-нататък в текста, рядко са типични програмни партии или сдружения, основани върху социалдемократически, консервативни или либерални убеждения, които си поставят определени цели, като например социалното включване на по-малко привилегированите обществени групи чрез преразпределение, внимателното запазване на социалното и политическо статукво или постигането на максималната възможна лична свобода. Вместо това откриваме организации, посветени на завземането на управленска власт без пречките на политически убеждения при заграбването на държавните ресурси, независимо от поставените им етикети, по отношение на които се състезават една с друга.

При тези условия има две погрешни концепции, които трябва да се избягват. На първо място, това е идеализа-

цията на северно и западноевропейските партии, които се използват като стандарт за сравнение. Тези партии също са организации, които се стремят към достъп до ресурсите на държавата, трябва да бъдат ефективни по отношение на електоралната и силовата си политика (и не непременно верни на своите ценности), и при опитите си да разрешат реални проблеми често трябва да оставят настрана както своите убеждения, така и интересите на социалната си база. Във всяка политическа партия има напрежение между неизбежния макиавелизъм, от една страна, и ценностите, с които партията изрично се е обвързала, от друга. Наглед неизбежният конфликт между партийната платформа и реалността е подчертан от „тъмната страна“ на политическата сцена, следвайки традицията на Ницше и включвайки автори като Гаетано Моска, Вилфредо Парето и Роберт Михелс, и е винаги базиран на един и същ принцип: благородните намерения на създателя на партийната програма на фона на постоянно суровата политическа реалност. Въпреки това може да се допусне, че е възможно постигането на баланс между двата полюса – в противен случай, политиката би била поредица от непрестанни опити за заблуда. Една прекалено свободна интерпретация на партийната програма и ангажменти или дори „предаването“ на нейните принципи може да предизвика вътрешна и външна съпротива, която

в крайна сметка би довела до коригиране на това отклонение или загуба на значимост. Пристъпването на определените от самата партия политически граници би й причинило политическа вреда най-малко в дългосрочен план. На второ място, трябва да бъде направено разграничение между консерватори и либерали, от една страна, и социалдемократи, от друга, по отношение на макиавелизма и убежденията, въплътени в партийната платформа. Консерваторите са склонни да мислят за себе си като за „естествена управляваща партия“, което означава, че макиавелизмът е в известен смисъл присъщ за тяхната програма. Тъй като светът в сегашния си вид е устроен по най-добрия възможен начин, всяко политическо или социално действие, което такива партии биха предприели, се свежда до не повече от минимални изменения. Същото се отнася за либералите, чиито основни искания се удовлетворяват благодарение на самото съществуване на капиталистическа демокрация. За разлика от тях, социалдемократическите партии *по дефиниция* приемат, че не живеят във възможно най-добрия свят, а по-скоро в свят, който трябва да бъде променен в интерес на по-непривилегированото политическо мнозинство и то с всички политически средства. Всяко „предаване“ на партийната програма следователно е по-сериозно отколкото в случая на консерваторите. Усещането за „постоянно предаване“, характерно

за социалдемократическите партии в европейската периферия провокира още повече фрустрация – но със сигурност по-малко отколкото в случая на консерваторите, които се чувстват по-комфортно с повече или по-малко силова политика.

2. Партиите в Западна Европа

Разделението на демократичната политическа сцена в Европа на консерватори, либерали и социалдемократи се оказва забележително устойчиво, поне в нормални времена. Естествено, това не означава, че политическата история на Европа през последните 150 години може да бъде описана като последователна. Тъй като до момента политическото устройство на северно и западноевропейските страни като капиталистически демокрации не е грубо нападано от антисистемни партии, основните политически и социални конфликти са между консерватори, либерали и социалдемократи. Консерваторите, либералите и социалдемократите са *политическите представители* на капиталистическата демокрация; каквито и да са политическите различия между тях, е постигнат консенсус, че демокрацията трябва да бъде поддържана като арена на дебат и радикалните предизвикателства пред капиталистическата икономика трябва да се преодоляват. За повече от 150 години, единствената нова и очевидно устойчива поли-

тическа партия, която се появи, е тази на Зелените.

Тази извънредна стабилност, която е в явен контраст със скоростта на икономическите и социалните промени, произтича от факта, че – както вече споменахме, образуването на основните политически течения е тясно свързано с трите велики революции в модерната епоха: културната революция на Реформацията, политическата революция във Франция и Индустриалната революция, която започва в Англия. В зората на Реформацията се открива линия на конфликт между клерикалните и не-клерикалните сили, която, след Френската революция, се възпроизвежда като конфликта между консерватизъм и либерализъм. С Индустриалната революция възникващата работническа класа формира базата на социалната демокрация, чиито взаимоотношения с либерализма и консерватизма се характеризират както с противопоставяне, така и със сътрудничество. Именно тези дълбоки корени на партиите в историята на модерността – и нейните травми – са първата причина за стабилността на партийната система, а също и за предвидимостта на просистемните сили. Освен това, на второ място, всяко едно от трите – или заедно със Зелените – четирите – основни политически течения, е тясно свързано с интересите на основните социални групи, които на свой ред представляват трите основни производствени фактора в капитали-

стическите икономики (според класическата политическа икономия) – труд, капитал и земя. Докато „трудът“ е представяван от социалдемократите, консерваторите и либералите споделят представителството на „капитала“; Зелените от своя страна са заменили консерваторите като политически представители на „земята“ (поне поне доколкото тя може да се приеме като „околна среда“).

Следователно, партиите са обвързани по два начина: нормативно – с идеите, развили се в трите революции на модерността, и социално – с основните групи по интереси, определени по отношение на тяхната роля като производствени фактори – но не и с партикуларните интереси на отделни браншове, региони, клики и т.н. Не-партикуларни са интересите, чието отстояване може публично да бъде легитимирано като обществен интерес – например моделът, който постулира: благосъстоянието на работниците способства икономическото развитие и оттам подобрява бизнес условията за капитала; или: свободата на действие на капитала е от полза и за работниците, защото се създават работни места и благосъстоянието се увеличава; или: съхранената околна среда е база за съществуване на труда и капитала. Отстояването на партикуларни интереси, от своя страна, е игра с нулев резултат: с каквото и да се сдобие клан, регион или бранш X, то е за сметка на

загубата на клан, регион или бранш Y. Най-накрая, също така е важно групите по интереси да признават съществуването и легитимността и на други интереси; в политическата надпревара не става дума за елиминиране на опонента, а за намирането на баланс между различни, но принципно съвместими интереси.

За ефективното взаимодействие на норми, интереси и политики, политическите партии трябва да приемат известни ограничения върху обсега си на действие чрез ценностите, традициите и обвързаността си с определени интереси. В същото време, партиите имат нужда от вътрешни и външни механизми за корекция. Тези механизми включват:

- Основните социални групи по интереси, които не само се възползват от партиите, но и влияят върху политическите процеси директно – чрез различни сдружения, медии, изследователски центрове и т.н. , и индиректно – чрез своите действия в сферата на труда и стоките, и оказват натиск върху политическите си представители. Връзките между партиите и групите по интереси са видими в една съвкупност от лични и организационни контакти, двойни членства, общ политически език, споделени табута, общо тълкуване на историята и т.н., които се уплътняват в традициите на политическото поведение. Тези традиции могат да бъдат

- прекъснати само с усилия (или на съответната политическа цена);
- Така нареченото гражданско общество, или с други думи съвкупността от гражданските инициативи, професионалните организации, религиозните общности и т.н., които представят разнообразните интереси, без да бъдат директно свързани с някой от трите производствени фактора. Тези организации също функционират като корекционни механизми, предоставят стимули и идеи, системи за ранно предупреждаване и т.н., които предпазват партиите от отклоняване от нормите и интересите, с които те са свързани;
 - Самите партийни членове (включително активистките организации), които в известна степен стоят между партиите като носители на политическата власт и гражданското общество и групите по интереси. Партийното членство е отражение на обществото в партията. Ако то ще изпълнява коригираща функция, не трябва да пада под определен размер: необходимо е да бъде достатъчно голямо, за да няма възможност преобладаващото мнозинство от неговите членове самостоятелно да се сдобие с примамлива партийна или правителствена служба. Партийните елити могат да бъдат коригирани само от партийна маса, която не се състои основно от политически кариеристи;

- Взаимодействието между партиите, които могат да реагират на грешките (или „предателствата“) на техните съперници, като заемат освободените полета на действие; повторното утвърждаване на партиите също така може да служи като механизъм за установените политически сили да коригират политиката си или (относително говорейки) да ги изтласка в периферията.

Посочените по-горе корекционни механизми често – и с основание, се наричат „сили за налагане на вето“, които както от ляво, така и от дясно, могат да затруднят или възпрепятстват бързото провеждане на реформи. Тези сили за оказване на вето могат да помогнат да се гарантира предвидимостта на политиката в дългосрочен план, както и да се подсигури, че партиите или правителствата, ръководени от тези партии, не се откъсват от обществото.

3. Партиите в периферията на Европа

Партиите в централно- и югоизточно-европейската периферия заимстват имената си от политическия модел в Западна Европа; също така, най-важните дебати се разиграват между консерваторите, либералите и социалдемократите (за сега, обикновено без Зелените). Партиите са членове на съответните международни политически семейства и програмите им до

голяма степен за „внесени“ от Запад. Въпреки това, тези атрибути са вторични по отношение на определението на Вебер за партиите: овладяването на държавните ресурси – често за целите на личното облагодетелстване или обслужването на клиентелистички мрежи – е в такава степен излязло на преден план, че представянето на ценности и социални интереси е изтласкано на заден план. Ако възникне такава необходимост, ценностите могат да бъдат подменяни по тактически съображения – например, в Унгария една политическа партия (ФИДЕС) успя да се трансформира от либерална в националистическа без особени трудности, понеже нейното ръководство прецени, че има много повече потенциални гласоподаватели в дясно. Партиите са по-малко предсказуеми. Разбира се, техните практически политически възможности също са ограничени, но това е наложено от външни фактори, а не от техните традиции и самоограничения.

Въпреки че, погледнато от историческа гледна точка, страните от тези райони на Европа трябваше да понесат последствията на революциите на модерността, те ги преживяха със закъснение и в изопачен вид поради отрязването от конфликтите от предходната епоха. Те трябваше да се адаптират към модерност, която не възникна от тяхното собствено вътрешно развитие, а дойде отвън. Това се отнася в еднаква степен както до възникването на

нациите през 19 в., така и до периода на преход след 1989 г. Като реакция на тези наложени отвън промени се появи периферен национализъм, който – до момента – съществува в две форми: от едната страна стои стремежът за непреходна модернизация и адаптация към идеализирания Запад, при която в много малка степен се отчитат специфичните проблеми на обществата; от другата, имаме националното себелюбие, което тълкува собствената си изостаналост като специална историческа мисия срещу упадъчния, материалистичен и егоистичен Запад. И в двата варианта на периферния национализъм, който отразява стария дебат между привържениците на Запада и славянофилите, *изостаналостта се счита за предимство*. Това е така или защото нациите в европейската периферия все още не са допуснали грешките, характерни за Западния модел и реализират неговите първоначални постановки в по-чиста форма – тоест, са по-радикално ориентирани към пазара, по-демократични и по-агресивни в налагането на свободата, или понеже те са запазили една естественост, която отдавна е изчезнала в Запада, и само маргинално са засегнати от недостатъците на модерността или капитализма и поради това са в състояние да съградят по-смислено общество от капиталистическите демокрации на Запад.

Революциите на модерността се отразиха само индиректно в периферията на Европа и традициите се формираха

чрез външни влияния. Като резултат от това, защитата на обществени интереси, свързани с факторите на производство в стабилните политически култури, не можа да се случи. Това вече беше станало в периода преди комунизма: капиталът беше слаб, до голяма степен чужд или притежание на националните малцинства. Националната буржоазна култура, която е основата на модерния либерализъм, а по-късно и консерватизъм, можа да се развие само в зачатъчна форма. Историческият резерв от национални идеи и традиции, върху който либералите и консерваторите стъпиха след прехода от 1989–1990 следователно бе изключително ограничен, или – в случая на Полша и Унгария, заменен с авторитарни традиции. Комунизмът разруши всичко, което можеше да се развие по отношение на буржоазните традиции. Следователно консервативните партии от Централна и Югоизточна Европа демонстрират забележителен парадокс: обличат се в дрипите на очевидно древни традиции, свързвайки по такъв начин Средновековието и постмодерността, но като модерни политически сили по любопитен начин са лишени от традиции – в смисъла на образованата и състоятелна буржоазия – традиции, които нормативно ще ограничат практическите политически възможности. Това също означава, че обръщането назад към историята, кралете-светци, ренесансовите принцове и „републиките на благородниците“ е твърде спорно.

Дори партиите, които в Централна и Югоизточна Европа се наричат социалдемократически, са – с някои изключения – без традиции или социални корени. Индустриалната работническа класа се разви късно и комунизмът – който бе прокламиран като „управление на пролетариата“, всъщност лиши от граждански права работническата класа и дискредитира завръщането към традициите на индустриалната работническа класа, която на Запад безспорно беше разширена и вляна в идеята за „работната сила“. Но дори основната социалдемократическа мотивация, която възникна в ранното работническо движение – защитата на слабите срещу несправедливостта и рисковете на пазара, до голяма степен беше изчерпана и оставена без борба на консерваторите, които предлагаха предполагаемата топлина на националната или етническа общност като заместител на социалната сигурност.

Корекционните механизми, които споменахме по-рано и които спомагат да се гарантира, че политическите партии не се отдалечават прекомерно от традициите и социалните ангажименти, на които се крепят, са слаборазвити в Централна и Югоизточна Европа:

- Профсъюзите все още не са се отърсили от ролята, която изпълняваха в комунистическата система, а именно – институции, които предоставят на работниците на големите предприятия разнообраз-

ни услуги. Като резултат от свиването или изчезването на старите индустриални комбинати, тяхното значение е поставено под заплаха. Профсъюзите са разделени, разединени, ограничени до нивото на предприятието и имат нисък обществен профил. Същото се отнася и за асоциациите на работодателите. Поне в Централна и Югоизточна Европа чуждите индустриални и търговски камари представляват капитала по-добре и по-ефективно от местните асоциации;

- Организациите на гражданското общество в Централна Европа също са слаби или се използват за политически цели. За разлика от тях, в Югоизточна Европа – най-малкото поради силното присъствие на чужди донорски организации като следствие от гражданската война – се е развил силен неправителствен сектор, който се е специализирал в използването на чуждите донори, макар те често да са в явна опозиция с установените политически партии;
- Членската маса на партиите често е твърде слаба, за да противостои на партийните елити. За всички или поне за мнозинството от партийните членове, политиката представлява индивидуален път за кариера, а не инструмент за оформяне на обществото в съответствие с нормативните принципи. Политическият ангажимент е мотивиран от личните перспективи

за изгодна партийна или правителствена служба и други облаги, а не от политически убеждения.

Това описва някои от условията, които обясняват защо развитието на партиите в смисъла на ценностноориентирани обединения, основани върху убеждения, *не* е било възможно в източната и югоизточната периферия на Европа, въпреки факта, че централно- и източноевропейските страни в голяма степен следват модела на капиталистическите демокрации – с други думи, страните от Западна и Северна Европа. Липсата на ангажимент – която някой би могъл да нарече гъвкавост – на тези партии, на свой ред е един от основните фактори, които обясняват забележителната нестабилност на повечето партийни системи. Тези, които веднъж печелят изборите, само след няколко години могат да се окажат около 5% изборна бариера, нови политически сили се издигат до неподозирани висоти, незначителни партии упражняват сериозно влияние благодарение на ключовата си роля в коалиции, а партиите могат да сменят своите позиции и международни пристрастия. Партийните политически колебания са съчетани със силна политическа поляризация; отгоре на това, партиите монополизират обществения политически дебат, тъй като другите участници в политическия процес – профсъюзи, асоциации, групи по интереси, независими медии, изследователски центрове и т.н., ряд-

ко биват чути. При тези обстоятелства, политиката не се възприема като начин за разрешаване на проблемите на обществото, а като постоянна – и основно безсмислена, битка между партиите за властта да управляват, в изолация от останалата част от обществената реалност. Въпреки това, без съдържателни връзки между политическите партии и обществото, политическата система губи основната си функция на *система за управление на обществото*. В резултат на това, от една страна, пазарът придобива много по-голяма значимост като алтернативен механизъм за управление, отколкото в случая на Западноевропейските страни. Неолибералните режими в Централна и Югоизточна Европа не са установени в следствие на убежденията на политиците по отношение на икономическата политика, а просто поради липсата на капацитет за управление на обществото. От друга страна, пропуските в националните системи за управление се запълват поне частично от международни регулации, в първия пример тези на Европейския съюз (в моменти на криза на сцената се появява и МВФ). Това се отнася също така и до страните, които още не са членове на ЕС – като например страните от Западните Балкани – но в които общественият дебат е изцяло доминиран от перспективата на бъдещото членство. Възниква една любопитна ситуация, в която национални държави, които възвърнаха

своя суверенитет едва преди няколко години и силно се оплакват от неговото ограничаване – например от ЕС – бяха заплашени да бъдат смачкани между пазара и ЕС.

4. Социалдемократическите партии в Централна и Югоизточна Европа

В период, в който много западноевропейски партии са в процес на модернизация, е трудно да се прокара разграничителна линия между норма (западноевропейската социалдемократия) и отклонение от нормата (партиите на източноевропейската периферия). Западноевропейските партии също се борят с определението на социалдемократията в 21 век. Но вероятно именно това сега е „нормата“: постоянен и задълбочен дебат за това точно каква трябва да е връзката между традицията и адаптирането към променените обстоятелства. Въпреки че традицията би могла да формира модернизирани социалдемократически партии в Западна и Северна Европа по доста негативен начин, тя все пак е ресурс, който може да се мобилизира по всяко време и да се противопостави на такава промяна в посоката, която се интерпретира като „прекомерна адаптация“. Тази традиция, в повечето случаи, не е на разположение на партиите от Централна Европа и Балканите, които са социалдемократически само по име. Това е техният „отрицателен общ знаменател“. Настрани от него, соци-

алдемократическият етикет прикрива коренно различни политически тенденции и структури, в чиито контекст могат да бъдат идентифицирани четири основни типа социалдемократически партии.

4.1. Етнически и кланови партии

Етническите и клановите партии са предмодерни политически сили, основани на предмодерни обществени структури и йерархични отношения. Те съществуват основно в държави, в които модерните, анонимни социални отношения и безпристрастната държава още не са възникнали. Вместо това, те са доминирани от лични, квазифамилни или кланови пристрастия. Политиката в такива страни е ориентирана повече към общността, отколкото към обществото. Това може да е резултат от обща изостаналост – което не изключва хибридни комбинации с модерни или дори постмодерни елементи – но също така и от социален упадък в резултат на, например, Югославските войни, или да отразява борбата на държавата и обществото по етническите линии на конфликт. Свободата на действие на етническите и клановите партии не е ограничена нито от техните собствени традиции и норми, нито от демократична държавна система, основана на управлението на закона. Напротив: точно защото те са основани на общностни, псевдобиологични структури, партикуларните интереси

на техните общности са най-висшият нормативен принцип. Етническата или квазифамилната общност се подкрепя и защитава с всички необходими средства, а когато се наложи – дори и със средства, които са заклеймени като престъпни в съвременните общества и страни, управлявани от закона. Социалдемократическите програми могат да прикрият етиката на мафията.

Етническите и клановите партии са авторитарни и патерналистични. Те обикновено се представляват от неоспорима водеща фигура, която не е ограничавана от правни или демократични норми и може да действа без спънките на правилата. Членството в Европейския съюз, към което всяка страна и повечето политически движения в района се стремят (и в частност клановите партии, наречени социалдемократически), обаче изисква на първо място подчиняването на определени регулации, колкото и противоречиви да са те на моменти. Европеизацията теоретично би подкопала презумпцията за клановата ориентация. Водещите фигури на клановете могат да разрешат тази дилема само с две стратегии: могат или да изхоят от допускането, че ще успеят да избегнат европейските регулации на своята суверенна територия, или просто да имитират опити за интеграция, за да оставят отворена възможността страните им да бъдат офшорни територии за дейности, които са незаконни в ЕС.

4.2. Посткомунистически партии

В повечето централноевропейски страни зад етикета на социалдемократията стои исторически нов тип партия, която все още не е анализирана отблизо и за която не се знае дали ще се окаже просто явление на прехода или устойчива политическа реалност: посткомунистическата партия. Тези партии образуват политическо движение, което на първо място се дефинира само негативно, като „вече не комунистическо“. Като оставим настрана техните официални програми, които те за заели от западноевропейските си посестрими, лаконичното определение на Макс Вебер за политическите партии като организации за овладяване на държавни ресурси пасва на тези партии съвсем по мярка.

От социологическа гледна точка посткомунистическите партии отчасти представляват проекти за оцеляване и самопомощ на бившия комунистически административен и функционерски елит, и отчасти представляват онези, които не са били сред идеологическите хардлайнери на партията, но не са били склонни и да възложат своето бъдеще единствено на пазарните сили. Този елит търси в сформирането на политически партии защита от иначе твърде вероятната съдба да напусне политическата сцена като вече ненужна класа. Тези партии притежават значителни ресурси в сравнение с другите партии, които се формират в зората на политическата надпревара,

като ресурсите включват квалифициран политически, административен и икономическо-технически персонал; сравнително високо ниво на вътрешна хомогенност и дисциплина; високо ниво на вътрешна информация; малък, но сигурен – а както се оказва в следствие на обществените трудности от прехода – и растящ – брой гласоподаватели (например, пенсионери); материални ресурси (недвижимото имущество и активите на старата комунистическа партия) и международните контакти.

В периода на преход, посткомунистическите партии функционират едновременно като сили в рамките на демократичната надпревара и като неформални *агенции за приватизация*, които контролират преминаването на производствените мощности, които в миналото са били собственост на държавата, в частни ръце. Благодарение на факта, че са членове на функционерския елит, те самите стават собственици, или въз основа на вътрешна информация и неформални политически мрежи се облагодетелстват от продажбата на държавно имущество на чуждестранни инвеститори и се издигат в йерархията на многонационални компании. Функцията на посткомунистическите партии като агенции за приватизация може да се окаже устойчива само ако едрата приватизация на държавните компании, която в някакъв момент ще приключи, е последвана от дребна, ежедневна

приватизация на държавните и европейските ресурси (изнасяне на производства, сключване на договори и т.н.). В този смисъл, посткомунистическите партийни елити ще развият противоречива връзка с държавата: от една страна, присвояването на държавните ресурси е техният най-важен източник на доход, което означава, че в техен интерес е наличието на *силна* държава. От друга страна, те преследват антидържавна идеология и се стремят към разпадането на държавните правомощия, най-вече в социалната сфера. Това противоречие ще се разреши – макар и по малко циничен начин – ако личното обогатяване от обществените ресурси се възприема не само като стратегия за индивидуално облагодетелстване, а се разглежда като добродетел от гледна точка на така наречената *Политика на реда* (чиято основна идея е, че държавата би трябвала чисто и просто да създаде рамката, в която пазарните сили да взаимодействат и да разгърнат своята динамика при конкурентни условия).

Нито една посткомунистическа партия не е съумяла да се задържи непрекъснато на власт след 1989–1990 г. Икономическите и социалните дефицити на посткомунистическите страни от Централна и Югоизточна Европа следователно не могат да бъдат преписани единствено на тези партии. По-скоро трябва да се допусне, че консервативните и либералните опоненти са развили сходна „хибридна“ връзка

с държавата – посткомунистическите партии просто извличат изгодата от подобра начална позиция. В икономически смисъл, те са можели да извлекат полза от социалните размествания (без да ги променят), които се породиха от първата, хаотична фаза на прехода. Отначина, по който стоят нещата в момента, е спорно дали изобщо посткомунистите ще останат трайна политическа сила в сегашния си вид.

4.3. Постмодерни партии-хибриди

Партиите, на които може да бъде поставен етикетът „постмодерни партии-хибриди“, се намират основно в дясното пространство в Централна Европа: те съчетават реторика, която се отличава с мисионерски плам и се фокусират върху героичното минало на нацията с икономически популизъм и почти пълна гъвкавост спрямо ежедневната политика. В лявата част на политическия спектър в някои партии може да се идентифицира постмодерен елемент до такава степен, че известната липса на ориентация, с други думи отсъствието на обвързващи традиции или солидна обществена основа не се тълкува като слабост, а като сила. Те са „хибриди“ поради това, че комбинират в своите програми и практики елементи, които при други обстоятелства взаимно биха се изключвали: автентично социалдемократически мотиви се комбинират с неолиберални елементи в икономиката и обществе-

ното осигуряване; антиавторитарно-прогресивни елементи в социалната политика с умерен национализъм във външната политика, а цялата тази политическа смесица се доминира от харизмата на партийния лидер. За разлика от посткомунистическите партии, постмодерните партии-хибриди не представляват проект за оцеляване на старата номенклатура за нейна лична изгода, а в някои случаи възникват от съпротивата срещу стария режим. В резултат на това, те са в състояние да поддържат известна близост до своите предишни съюзници в гражданското общество и неправителствените организации и в някои отношения да се представят за политическото крило на „новите социални движения“. В това отношение те наподобяват западноевропейските Зелени, лишени от околната среда. Най-общо, както и Зелените, тези партии са градски – основно ограничени до столицата – със сравнително висок процент на жените, заемащи ключови позиции. Също така, те са привлекателни за студенти и млади хора, за които акцентът върху модерността и проевропейската ориентация е в съзвучие с техните собствени очаквания и житейски перспективи.

Това, което остава неясно, е до каква степен тези партии следват модела на посткомунистическите партии като неформални агенции за приватизация. Не може да бъде изключена възможността тук също има лично облагодетелстване от държавни активи, но не

от „системния“ вид, който се наблюдава при посткомунистическите партии.

4.4. Автентични социалдемократически партии

Не е нужно да уточняваме, че в Централна и Югоизточна Европа има и автентични социалдемократически партии. Сред индикаторите за тяхната социалдемократическа същност може да се споменат усилията им да се вземат под внимание и други подходи в икономиката и социалната политика, освен неолибералните. Опитите за сближаване с профсъюзите също сочат истинна социалдемократическа ориентация, както и интересът им към теоретичните дебати, където те обикновено следват западните модели. Въпреки това, тези тенденции ясно се открояват в периоди на опозиция и избледняват под натиска на ежедневното управление. Освен това, по-малките партии в някои случаи заплащат за социалдемократическата си ориентация с политическа маргинализация.

5. Модел за Запада?

Разбира се, категоризацията, която е представена тук, е твърде обща, за да дефинира позицията на всяка една партия в региона. Дори „зрелите“ западноевропейски партии често демонстрират черти на етнически или кланови партии – погледнете мафи-

отската етика, разкрита при скандала с даренията на Християндемократическия съюз. Западноевропейските партийни програми също често представят партикуларни интереси по начин, който противоречи на установените принципи на партията – пример за това е поведението на Свободната демократическа партия спрямо клиентелата ѝ от фармацевти и зъболекари. Следователно не става дума за недвусмислени класификации, а по-скоро за претеглянето на различните елементи и ориентации, които позволяват партиите да се определят като кланови, посткомунистически, постмодерни хибриди или автентично социалдемократически. Освен това, партиите в Централна и Югоизточна Европа са сравнително неустойчиви, което означава, че те трябва да се описват като движещи се мишени, а не като статични дългосрочни формации. Обичайната класификация на партиите в Западна Европа, изградена върху координатна система, съставена от осите либертарианско-авторитарна и икономически либерална държава-държава на благоденствието, следователно намират ограничено приложение в източноевропейската периферия. Партиите в тази периферия са твърде гъвкави, за да позволят по-дългосрочното си разположение в координатна система. От по-голямо значение от конкретното им разположение в даден момент е тяхното *движение* – например, *от* посткомуни-

стическа към социалдемократическа партия или *от* кланова към постмодерна партия-хибрид.

Вече посочихме, че класификацията на партиите в европейската периферия по отношение на тяхното *отклонение* от западно- и северноевропейските им модели е проблематично. В някои отношения, можем да открием напълно противоположна зависимост: тенденцията не е партиите от периферията да се приближават до своите западни посестрими, а по-скоро да се доближаваме до вероятността – или опасността – северните и западноевропейските партии да изхвърлят историческата си баластра и да се трансформират в конкурентни агенции за управление на правителството, чиито традиции вече не служат като ориентири за политическо действие, а се изпразват от съдържание, за да се превърнат в кухи имена. Състоянието на посткомунистическите партии може да обобщи състоянието на посткомунистическите общества като цяло: те могат да предоставят на западните страни визия за собственото си бъдеще. В посткомунистическата епоха, глобализацията за кратко успя да се наложи с пълна сила, при отсъствието на забавящия и смекчаващ ефект на други обществени сили като профсъюзи, граждански инициативи, социалдемократически партии, общественноориентирани религиозни движения, потребителски групи, екологични движения и движения за

страните от третия свят, които всички проявяват склонността да „съхраняват“ обществените условия, „изместени“ от глобализацията (схващане, което приема, че глобализацията е еднопосочен и необратим процес). Нещо сходно може да бъде приложено по отношение на политическите партии: цялата староевропейска „баластра на политическите традиции“ спъва тях и правителствата, които ръководят, по пътя към ефективната им адаптация

към бързопроменящите се условия на глобализацията и останките от традицията, сведени до кухи фрази, служат единствено за целите на мобилизацията на гласоподаватели. Тези партии са като футболни клубове, чиито играчи играят по едни и същи правила и се различават само по това, че имат по-добри или по-лоши играчи, наети на договор. Така политиката ще бъде сведена до техники и тактики. Надяваме се, че това опасение няма да се сбъдне.

За автора:

Д-р Михаел Ерке е директор на бюрото на Фондация Фридрих Еберт в Сърбия.

Редакционен екип
Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
П.К. 958
ул. Княз Борис І 97
1000 София
България

Заявки
Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
Емилия Бургазлиева
e-mail: office@fes.bg
факс: (+359 2) 9802438

Всички текстове са достъпни онлайн
www.fes.bg

Мненията, изразени в тази публикация,
принадлежат на автора/авторите и не
отразяват непременно позицията
на Фондация Фридрих Еберт.